

Ronde 4

Griet Loix (a) & Iris Vansteelandt (a, b, c)

(a) Iedereen Leest

(b) AP Hogeschool

(c) Universiteit Gent

Contact: Griet.loix@iedereenleest.be

Iris.vansteelandt@iedereenleest.be

Beelden spreken boekdelen – leer ze samen met leerlingen écht lezen!

1. Inleiding

In onze visuele samenleving zijn beelden overal. Daarom is het cruciaal om leerlingen niet alleen taalkundig, maar ook visueel geletterd te maken. Want net zoals woorden, kun je ook beelden leren lezen. Prentenboeken en geïllustreerde verhalen zijn een goudmijn voor wie aan beeldgeletterdheid wil werken. In deze tekst zoomen we in op de meerwaarde van het (leren) lezen van illustraties. Net zoals in het online leertraject hierrond op de Iedereen Leest Academie lichten we in deze tekst toe hoe illustraties zijn

opgebouwd en leggen de focus op het samenspel tussen tekst, beeld en vormgeving. In het gratis online leertraject reiken we je naast de nodige extra verdieping en voorbeelden ook tips aan om leerlingen te helpen meer uit illustraties te halen, en zo hun verhaalbegrip en kijkvaardigheid te versterken.

2. (Prenten)boeken als bron om beeldgeletterdheid te stimuleren

Prentenboeken en geïllustreerde verhalen bieden een rijke bron om beeldgeletterdheid te ontwikkelen (Doonan 2008; Nauwelaerts 2008). In veel (prenten)boeken spelen illustraties een cruciale rol. Door samen met leerlingen deze beelden aandachtig te bekijken en te bespreken, leren ze hoe visuele elementen het verhaal kunnen verdiepen, verrijken of zelfs een extra betekenislaag toevoegen (Arizpe e.a. 2023). Illustrator Sebastiaan Van Doninck benadrukt dit belang treffend: “Het woord ‘illustrator’ klopt niet. We zouden een ander woord moeten gebruiken. Een illustrator is ook een verteller, maar dan met beelden. Je moet een beeld lezen zoals je een tekst leest” (in: van den Bosch & Noorduijn 2016).

Wie van jongs af aan leert om goed te kijken naar illustraties, ontwikkelt vaardigheden die later van pas komen bij het interpreteren en analyseren van diverse visuele media.

3. Bouwstenen van een illustratie

Illustratoren maken doordachte keuzes bij het ontwerpen van hun illustraties. Op die manier leiden ze onze blik in een bepaalde richting. In deze tekst en in het online leertraject op de Iedereen Leest Academie zetten we drie belangrijke bouwstenen centraal (Doonan 1993; Nauwelaerts 2008):

1. opbouw;
2. figuratie en expressie;
3. technieken en materialen.

Door samen met leerlingen te kijken naar die bouwstenen van een illustratie, leren ze dat beelden vaak meer vertellen dan je op het eerste gezicht ziet.

3.1. *Opbouw*

Hoe illustratoren hun illustratie als geheel vormgeven en opbouwen, bepaalt mee hoe je een illustratie beleeft en interpreteert. Het gaat hierbij onder meer om de volgende aspecten (Callow 2013):

- of illustratoren gebogen of rechte lijnen en vormen gebruiken (gebogen lijnen ogen natuurlijk en suggereren beweging, terwijl rechte lijnen en vormen veeleer machinaal aanvoelen);
- welke kleuren illustratoren gebruiken (een kleur kan een bepaalde symboliek in zich hebben die je interpretatie van de illustratie en van het verhaal mee bepaalt);
- of illustratoren licht en donker ook inzetten om een bepaalde sfeer weer te geven;
- welk onderdeel in de illustratie de aandacht trekt en waar jouw blik dus als eerste op zal vallen;
- wat de positie van voorwerpen en personages is in de illustratie en ten opzichte van elkaar;
- vanuit welk standpunt illustratoren de illustratie maken (Kijk je vanuit kikkorsperspectief en dus van beneden naar boven? Of vanuit vogelperspectief en dus van boven naar beneden?).

3.2. Figuratie en expressie

De manier waarop personages worden uitgebeeld, bepaalt natuurlijk ook mee hoe je een illustratie leest. Illustratoren kan je beschouwen als regisseurs die hun personages op een welbepaalde manier neerzetten en een welbepaalde houding meegeven. Meer specifiek kan je hier spreken van de figuratie en expressie die de illustrator-regisseur aan de personages geeft (Nauwelaerts 2008).

‘Figuratie’ gaat over de morfologie van de verhoudingen tussen handen, armen, benen, poten, enz. Zijn de verhoudingen realistisch of buiten proportie? Ook dat kan extra info geven over het karakter, de gevoelswereld of de emotionele toestand van de personages. Zo kan een personage met een proportioneel groot hoofd erop wijzen dat hij of zij een echte piekeraar is.

‘Expressie’ verwijst naar de gezichtsuitdrukking en de lichaamshouding. Kleine verschillen in oogopslag, in de stand van de neus en de wenkbrauwen, en in de trekken van de mond kunnen volstaan om verschillende emoties uit te drukken. Maar ook de lichaamshouding van de personages kan emoties verraden. Wat er in de illustratie gebeurt met hun armen, handen, benen, voeten en rug kan iets vertellen wat onuitgesproken blijft in de tekst.

3.3. Technieken en materialen

De gebruikte technieken en materialen (zoals aquarel, collage of digitale technieken) bepalen mee de sfeer en textuur van de illustratie. Die kan een illustrator bewust inzetten om de boodschap of het thema van een verhaal kracht bij te zetten, dan wel mooi aan te sluiten bij de stemming van een verhaal.

Door deze bouwstenen samen te verkennen, ontwikkelen leerlingen een scherpere blik en ontwikkel je hun beeldgeletterdheid.

4. Wisselwerking tussen tekst, illustratie en vormgeving

In (prenten)boeken staan illustraties zelden op zichzelf. Ze gaan een wisselwerking aan met de tekst en de vormgeving, wat samen het verhaalbegrip en de leeservaring beïnvloedt (Nauwelaerts 2008). De wereldbekende illustrator Leo Timmers vergelijkt die relatie treffend met een lied: “De tekst moet samenwerken met het beeld, zoals een songtekst met de melodie. Zo ontstaat een nieuw betekenisniveau” (Timmers 2018).

De inhoudelijke interactie tussen tekst en beeld kan op verschillende manieren verlopen (Joosen & Vloebergh 2008; Nauwelaerts 2008; Nikolajeva & Scott 2008):

- begeleiding (beeld en tekst vertellen hetzelfde, maar het beeld voegt altijd iets toe);
- uitbreiding (tekst en beeld vullen elkaar aan en verrijken het verhaal);
- complementariteit (je hebt beide nodig om het verhaal volledig te begrijpen);
- tegenspraak (beeld en tekst botsen, wat zorgt voor spanning of humor).

Ook de vormgeving speelt een rol: bladspiegel, typografie en de plaatsing van tekst en beeld bepalen het ritme en de sfeer van het boek (Doonan 1993; Nauwelaerts 2008). Deze drie vormgevingsfactoren zorgen samen voor een bepaald ritme en een bepaalde dynamiek in een boek. Ze anticiperen op wat volgt, dragen bij aan een bepaalde spanningsopbouw, bouwen rustpunten of herhaling in en zorgen voor vertraging of versnelling. De vormgeving kan echter ook mee bepalen hoe je je verhoudt tot de personages en hoe hard je meegezogen wordt in het verhaal.

5. Illustraties lezen in de klas

Hoe beter je zelf begrijpt welke keuzes een illustrator maakt – zoals op het vlak van de opbouw van beelden, het neerzetten van personages, het gebruik van materialen en de wisselwerking tussen tekst, illustratie en vormgeving – hoe gerichtler leerling kunt helpen om deze elementen te herkennen, en te begrijpen hoe ze hun leeservaring en leesbegrip kunnen beïnvloeden.

Wil je leren om samen met leerlingen meer uit illustraties te halen? Neem dan zeker een kijkje op www.iedereenleestacademie.be. In het gratis online leertraject vind je verdiepende modules voor kleuter-, lager en secundair onderwijs, boordevol inspirerende praktijkvoorbeelden en filmpjes. Je ontdekt hoe je met behulp van de bouwstenen van illustraties en de wisselwerking tussen tekst, beeld en vormgeving leerlingen kunt begeleiden in het ontwikkelen van hun visuele leesvaardigheid.

Referenties

- Arizpe, E., K. Noble & M. Styles (2023). *Children reading pictures*. London: Routledge.
- Bosch, V. van den & M. Noorduijn (2016). *Het boekenboek*. Amsterdam: Leopold.
- Callow, J. (2013). *The Shape of Text to Come: how image and text work*. Online raadpleegbaar op: https://www.academia.edu/21859228/The_Shape_of_Text_to_Come_how_image_and_text_work.
- Doonan, J. (1993). *Looking at Pictures in Picture Books*. Worcester: Thimble Press.
- Joosen, V. & K. Vloeberghs (2008). *Uitgelezen Jeugdliteratuur*. Tiel: Lannoo Campus.
- Ministerie van OCW (2023). 'Nationaal Programma Onderwijs. Vijfde voortgangsrapportage'. Den Haag: Ministerie van OCW.
- Nauwelaerts, K. (2008). "De fascinatie voor het esthetisch prentenboek". In: *Literatuur zonder leeftijd*, 22, p. 2-9.
- Nikolajeva, M. & Scott, C. (2008). *How Picturebooks Work*. London: Routledge.
- Prentenboek.nl (2018). "Interview Leo Timmers". Online raadpleegbaar op: <http://www.prentenboek.nl/interview-leo-timmers/>.